

הנחיות הלכתיות לחג הפסח וימי ספירת העומר לאנשים עם דמנציה, חולים במחלות מורכבות ובני משפחה מטפלים

הרב יובל שרלו | הרב אוריאל גנזל | הרב שאול ברוכי | הרב ירון מושקוביץ

הקדמה

חג הפסח הוא מועד שמחה משפחתי ובו מצוות ייחודיות ואיסורים שונים בעלי משמעות רבה שלהם השלכות מעשיות שונות, יותר מכל חג אחר. ההשתתפות באירועי החג חשובה לכל אחד, ובכלל זאת לאדם עם דמנציה או אדם החולה במחלה מורכבת וקשה. מבחינה עקרונית, אדם חולה חייב במצוות. עם זאת, כאשר קיום המצוות מוסיף עומס וקושי גדולים על קשיי החולי, ישנם מקרים שבהם האדם פטור מהמצוות; אך אפשר שהשותפות שלו בקיומן מועילה לו. זאת ועוד, אדם עם דמנציה או חולה במחלות קשות עלול לסבול בשגרת יומו מקשיי אכילה ובליעה, וחלק גדול ממצוות ליל הסדר קשורות באכילה - מצה, מרור ושתיית ארבע כוסות - וייתכן שיתעורר קושי בקיומן. ההנחיות המפורטות כאן עוסקות בכלל האיסורים, המצוות והמנהגים של פסח, ובתוכם גם ענייני האכילה.

עיקרי ההלכה

- א. אדם עם דמנציה שמבין מהו פסח ומודע למצוות החג) אף אם הוא זקוק לתזכורת (חייב בכל המצוות והאיסורים. כאשר הוא איננו מודע כלל למשמעות היום או למשמעות המצוות - הוא פטור מהמצוות.
- ב. כאשר קיום המצוות הללו כרוך בקושי רב, בטרחה מרובה ובצער לאדם עם דמנציה או לחולה במחלה קשה ומורכבת, הוא חייב בקיום מצומצם של המצוות שהן מעיקר הדין ולעיתים אף פטור מהן לגמרי.
- ג. גם כאשר אדם עם דמנציה או חולה במחלה מורכבת פטור מן המצוות, אפשר שיש תועלת לנפשו בקיום מצוות החג ומנהגי החג. לדוגמה, השתתפותו בליל הסדר שומרת על מעמדו בתוך המשפחה; שמיעה של מנגינות מוכרות והשתתפות במנהגים מוכרים מעוררות בו זיכרונות נעימים מהעבר ומיטיבות עם מצבו. נדרש אפוא למצוא את האיזון בין הטלת עומס על אדם עם דמנציה ובין סיוע לו ושיתופו בקיום מצוות החג - ויש לפעול לרווחתו בהתאם למצבו.
- ד. אדם עם דמנציה שאיננו מודע כלל לאיסור, איננו מחויב בו. אף על פי כן, חובה להפרישו מאיסור אך יש הבדל בין איסורי תורה לאיסורי דרבנן, כמבואר בהערה ומפורט בהמשך.
- ה. המטפל באדם עם דמנציה או בחולה הזקוק להשגחה צמודה הוא "עוסק במצווה". כאשר הוא מטפל יחיד, הוא פטור ממצוות אחרות; ואף בשעה שאיננו מטפל באופן ישיר בחולה, אם יש בחולי סכנה, פטור המטפל מהמצווה והוא הדין אם יש חשש סביר שקיום המצווה יפגע בטיפול בחולה. למעשה, בדרך כלל ניתן לקיים את מצוות ליל הסדר גם כשנמצאים עם חולה, ובוודאי כאשר יש יותר ממטפל אחד. בשעת הצורך, אפשר לצמצם ולקיים את הדברים שמעיקר הדין, כפי שיבואר להלן לגבי חולה.

**להורדת נוסח הגדה מותאם לאדם עם דמנציה
כנסו לאתר 'צהר עד מאה ועשרים'**

ביעור ובדיקת חמץ

- א.** במקום הצורך, ניתן להמעיט בניקיונות הבית. יש לנקות ולהכשיר את המטבח, את אזור האכילה וכן מקומות שבהם מאוחסן מזון.
- ב.** אדם עם דמנציה שאיננו יכול לבדוק חמץ בעצמו, אחד מבני המשפחה יבדוק בעבורו - גם אם הוא איננו מתגורר בביתו.
- ג.** אדם עם דמנציה שאיננו יכול לבער בעצמו את החמץ, מצווה לסייע לו לבער את החמץ. ניתן למכור עבורו את החמץ, גם כשאי אפשר לקבל ממנו הוראה והסכמה ברורה. אם יש לו מיופה כוח או אפוטרופוס, ימכור הלה עבורו את החמץ.
- ד.** עובד זר יכול לסייע בניקוי הבית לפסח ובהכנות לבדיקת חמץ. יש להסביר לו את חומרת איסור חמץ ולהנחותו כיצד לנקות ולסלק את החמץ מהבית. בדיקת חמץ יכולה להיעשות על ידי יהודי בלבד. שריפת החמץ תיעשה לכתחילה על ידי יהודי, אך במקום הצורך ניתן לבער גם על ידי עובד זר (הביטול ייעשה על ידי יהודי).
- ה.** עובד זר יכול להכשיר את הכלים ואת המטבח כאשר יהודי משגיח עליו. בשעת הדחק הוא יכול להכשיר אף ללא השגחה, אם הוא איש נאמן מאוד וברור שלא ישקר, לאחר שקיבל הדרכה מעשית.

אכילה בערב פסח

- א.** אדם עם דמנציה שאיננו מודע לתענית בכורות איננו חייב בה. גם אם הוא מודע לתענית אך הוא חלש או מתקשה להגיע לסיום מסכת, הוא פטור מהתענית ואין להטריחו להשתתף בסיום.
- ב.** אף שיש להימנע מאכילת סעודה בסמוך לחג, ובליל החג לפני אכילת מצה, אדם עם דמנציה יאכל כרגיל בערב החג ויטול תרופות כרגיל. הוא רשאי לאכול גם בזמן אמירת ההגדה, ומוטב שיאכל בין הקידוש למזיגת הכוס השנייה.

איסור אכילת חמץ

- א.** אין להאכיל אדם עם דמנציה בחמץ, גם אם הוא אינו מודע לאיסור. במקרה של צורך חיוני - הדבר מותר כמבואר בסעיפים הבאים.
- ב.** אדם עם דמנציה או חולה סיעודי שניזון ממזון רפואי ייעודי (כגון אנשור) וזהו מזונו העיקרי - ראוי שיזכה לאכול אוכל כשר לפסח, ואם יש תחליף כשר לפסח שמתאים לו - יש להשתמש בו. אולם אם אין תחליף כשר, מותר לו לאכול גם אם יש מרכיבי חמץ במזון. אם יש בו מרכיבי קטניות, אפשר להשתמש בו גם לחולה שאיננו אוכל קטניות בפסח.
- ג.** ניתן להזין אדם עם דמנציה בזונדה או בפג גם אם המזון אינו כשר לפסח, שכן אין זו אכילה לפי גדר ההלכה.
- ד.** תרופות ומשחות אינן ראויות לאכילה, ומלבד זאת שינוי טיפול תרופתי אינו מומלץ מבחינה רפואית. על כן אדם עם דמנציה, או אדם החולה במחלה מורכבת, ימשיך ליטול את תרופותיו הקבועות ללא שינוי.
- ה.** חולה הנזקק לשימוש בקנאביס רפואי ומוצריו - רשאי להשתמש בו, גם בדרך של אכילה או שתייה, אף אם יש במוצר מרכיבי קטניות.

ליל הסדר

א. זמן הקידוש וההגדה הוא מצאת הכוכבים. בשעת הצורך, ניתן להקדים את הקידוש ואת תחילת הסדר זמן קצר לפני צאת הכוכבים, אך שתיית שאר הכוסות, אכילת מצה ומרור ואמירת ההלל צריכים להיות מצאת הכוכבים.

ב. אדם עם דמנציה שאיננו מסוגל לשבת זמן ארוך בליל הסדר, או שהוא תלוי בסדרי שינה קבועים, וכן אדם החולה במחלה מורכבת והוא תשוש ועייף, יקיים סדר מקוצר, הכולל את הדברים שחייבים בהם מעיקר הדין:

• קידוש וכוס ראשונה.

• (אכילת כרפס).

• אמירת החלקים העיקריים שב"מגיד": שאלת "מה נשתנה", "עבדים היינו", "מתחילה עובדי עבודה זרה", ("ארמי אובד אבי"), "כל שלא אמר שלושה דברים אלו", פרקי ההלל שבסוף "מגיד", ברכת הגאולה וכוס שנייה.

• אכילת מצה ומרור, סעודה.

• ברכת המזון וכוס שלישיית.

• השלמת ההלל וכוס רביעית: מ"לא לנו" עד "אלי אתה ואורך... כי לעולם חסדו", וברכת "יהללוך" עם חתימה (ניתן לקצר ולומר רק כמה פסוקים. אין צריך לומר "הלל הגדול" [תהילים קלן] וברכת "נשמת" ו"ישתבח").

על פי הצורך ועל פי הרכב המשתתפים, ניתן לערוך סדר מקוצר ומצומצם לכולם, ואחריו להמשיך לספר ביציאת מצרים.

ג. אדם עם דמנציה שנאלץ להפסיק את קריאת ההגדה, ההלל או ברכת המזון באמצע, לעשיית צרכים וכדומה, גם אם שהה זמן רב או דיבר בינתיים - יכול לחזור למקום שפסק ואינו צריך לחזור לראש.

ד. אדם עם דמנציה שמתקשה בקריאת ההגדה, הברכות וההלל, יכול לשמוע את הדברים מפי אדם אחר ולצאת ידי חובה בשמיעה. גבר יכול לשמוע מפי אישה, ואישה מפי גבר, ולצאת בכך ידי חובה.

ה. אדם עם דמנציה שסובל מדיספגיה ומתקשה באכילה ובבליעה, ושגרת אכילתו מורכבת וכרוכה בטרחה גדולה ובצער, פטור ממצוות האכילה של ליל הסדר. אם אפשר, יאכל כרבע מצה.

ו. אכילת מצה: אדם עם דמנציה שמודע למצוות אכילת מצה ואינו מתקשה באכילתה, יאכל באכילה הראשונה, לאחר ברכת המוציא, שני שלישי מצת מכונה. אם הוא מתקשה באכילה אך יכול לאכול מעט מצה, יאכל שלישי מצה או לכל הפחות כרבע מצה, ובזה יקיים מצווה דאורייתא של אכילת מצה. "כורך" ו"אפיקומן" חיובם מדרבנן, ודי שיאכל בהם כרבע מצה. אם הוא מתקשה לאכול, הוא פטור מ"כורך" ו"אפיקומן".

ז. אדם שמתקשה באכילת המצה יכול לפוררה או לשרותה במים על מנת לרככה. ניתן לרכוש "מצות רכות" עבור אדם עם דמנציה או חולה המתקשה באכילה, וגם המחמירים לאסור אכילת מצה רכה יכולים להקל עבור החולה.

ח. מרור: חיוב אכילת מרור הוא מדרבנן. לכתחילה אם האדם יכול לאכול, יאכל כזית מרור (עלה חסה בינוני). כאשר קיים קושי, הוא יכול לאכול מעט מרור וישמע את הברכה מאחר. אם הוא מתקשה גם בכך, אינו חייב כלל לאכול.

ט. ארבע כוסות: חיוב ארבע כוסות הוא מדרבנן. אם האדם איננו מתקשה בשתייתן, ישתה רוב כוס מיץ ענבים (תירוש).

י. שתיית ארבע כוסות צריכה להיות על פי הסדר: כוס ראשונה - בקידוש; שנייה - בסיום ההגדה; שלישית - בסיום ברכת המזון; רביעית - בסיום ההלל. גם אדם עם דמנציה או חולה הקורא נוסח מקוצר של ההגדה ישתה את הכוסות במקומן בסדר המקוצר ולא ישתה שתי כוסות ברצף.

יא. עיקר חובת ההסבה הוא בזמן שתיית ארבע כוסות ואכילת מצת מצווה. אדם עם דמנציה היושב בכיסא גלגלים וכדומה - יישען על מסעד הכיסא. אם הוא מתקשה להסב, ישב כרגיל.

יב. לשירים שלאחר ההלל אין מעמד הלכתי. גם מנגינות מוכרות, כגון "והיא שעמדה" או "דיינו", שייכות לקטעים בעלי חשיבות הלכתית משנית. אך דווקא שירים אלו עשויים להיטיב עם הנפש והמנגינות הקבועות של שירי ליל הסדר יכולות לשמח אדם עם דמנציה ולרומם את נפשו. אפשר לחרוג מהסדר הקבוע של ההגדה ולשיר את השירים בשלב מוקדם יותר של הסדר (גם אם עדיין לא הגיע זמנם).

יד. אדם עם דמנציה שרוצה לערוך את הסדר לכל בני המשפחה כפי שהיה רגיל בשנים קודמות, אם ידוע שיוכל לעמוד בכך, גם אם יצטרך עזרה מאדם אחר, יש לעשות כן. אם סביר להניח שלא יצליח בכך - יש לכבדו ולשמור על מעמדו ולמצוא דרך שבה אדם אחר יערוך את הסדר במלואו תוך מתן אפשרות לאדם עם דמנציה לנהל את מה שניתן, כך שיחוש כאילו הוא עורך הסדר. גמישות והתאמה לאדם עם הדמנציה הכרחיות במקרים כגון זה והן מצווה גדולה.

יד. חולה שמטופל במשככי כאבים שפוגעים בִּעֲרונותו, וכן חולה שחלש מאוד מהמחלה ומהטיפולים הרפואיים, אין חובה להעיר אותו על מנת שיקיים מצוות. אם ההערכה היא שקיום המצווה וההשתתפות בסדר יגרמו לו נחת ואילו הסבל שבהקטנת המינון של משככי הכאבים מועט - ניתן להעיר אותו.

עובד זר - אכילת חמץ, והשתתפות בליל הסדר ובסעודות החג

א. עובד זר יכול להשתתף בליל הסדר ובסעודות החג. יש להציע לו לשבת עם המשפחה, כחלק מיחס אישי מכבד לבן בית; יש בכך גם תועלת ברציפות ובהמשך הטיפול הטוב ביותר לאדם עם הדמנציה. ניתן וצריך להתגבר על המגבלות ההלכתיות שבסעיפים הבאים בצורה נעימה, שלא תפגע בעובד.

ב. לעובד זר מותר לאכול חמץ, ובחמץ השייך לו אין איסור "בל יראה ובל ימצא". לכתחילה עדיף שלא יהיה חמץ בבית, גם לא בחדרו של העובד, ונכון להגיע איתו להסכמה על כך מראש. אם בכל זאת רצונו לאכול חמץ - עליו לרכוש אותו מכספו או שיהודי יִקְנֶה לו לפני פסח את החמץ. העובד ישמור את החמץ בחדרו, יכין אותו ויאכל ממנו בנפרד ובצנעה. רצוי להשכיר את החדר ואת מקום האכילה לעובד הזר בסכום מועט לימי הפסח.

ג. יש להדריך את העובד היטב לגבי חומרת איסור חמץ בפסח וחובת ההפרדה, ולהקפיד בצורה מוחלטת על מטבח כשר שבו מכינים מזון כשר לפסח עבור המטופל.

ד. גם כאשר נמנעים באופן מוחלט מהכנסת חמץ לבית ולחדרו של העובד, הוא יכול להחזיק ולאכול קטניות, גם אם המנהג בבית הוא שלא לאכול קטניות בפסח.

ה. אסור לבשל ביום טוב עבור נכר י, ולכן אסרו חכמים להזמינו לסעודת יום טוב, אך עובד זר שנמצא בבית היהודי רשאי להשתתף בסעודות החג, ובכלל זה בליל הסדר.

ו. אין לתת לעובד זר מצת מצוה ואפיקומן, ויש להגיש לו בצורה מכובדת מצה רגילה. אם הוא לקח בעצמו ממצת המצוה, או שהגישו לו בטעות - אין למנוע ממנו לאכול.

ז. יין שנגע בו או מזגו גוי אסור בשתייה. לפיכך יש להשתמש בסעודה ביין מבושל, מפוסטר או במיץ ענבים בלבד, או לייעד עבור העובד הזר בקבוק יין מיוחד.

שמחת יום טוב וחול המועד והלכות חול המועד

א. "ושמחת בחגך" - אדם חייב לשמוח בחג ולשמח את בני ביתו. אדם עם דמנציה או אדם חולה ותשוש הוא חלק מהמשפחה וחובה לשמחו, אף יותר מבשאר ימות השנה.

- ב. בכלל מצוות השמחה נמצאת גם הדאגה לשמחתם של אנשים שטרודים ומתוחים, אף שאינם מבני המשפחה. על כן, חובתם של החברים, השכנים והקהילה לשים לב לצורכיהם של חולים וכן של בני משפחה מטפלים שטרודים בכל ימות השנה וגם בחג בטיפול בקרוביהם - ולשמח אותם.
- ג. נוהגים ללבוש בחול המועד בגדים חגיגיים יותר. נכון להקפיד גם על לבושו של אדם עם דמנציה, אם אין זה מכביד עליו.
- ד. אסור לכבס בגדים בחול המועד כדי שהאדם ייכנס נקי לחג. גם לעובד זר אסור לכבס את בגדיו של יהודי. אולם אדם עם דמנציה או חולה סיעודי שמלכלך תדיר את בגדיו מותר לכבס עבורו, וכן מותר לכבס עבורו סדינים, מגבות וכדומה, כשיש בכך צורך.
- ה. בבתי חולים ובמוסדות רפואיים או טיפוליים - מותר לכבס כרגיל.
- ו. אסור להסתפר ולהתגלח בחול המועד, וברוב הקהילות אין מניחים תפילין בחול המועד.
- ז. אדם עם דמנציה המבקש בימי חול המועד להתגלח או להניח תפילין, כפי שהוא רגיל בשאר הימים, אין צורך למונעו מכך ואף ניתן לסייע לו להניח תפילין או לגלחו. אומנם, אם ניתן בקלות לשכנע אותו או להסיח דעתו מכך - יש לעשות כן.

ספירת העומר ומנהגי ימי הספירה

- א. אדם עם דמנציה שמודע למצוות הספירה ועוקב אחר ימי הספירה - חייב בספירת העומר. אדם עם דמנציה שאינו מודע לספירת העומר פטור ממנה.
- ב. אדם עם דמנציה שאינו מודע לספירה, וגם כשמזכירים לו את היום שיש לספור נותר מבולבל, אך מעוניין לספור ספירת העומר, טוב שישמע את הברכה מאחר. אם הוא מבקש לברך, אין למנוע זאת ממנו.
- ג. מנהג ישראל להימנע מגילוח ותספורת בחלק מימי ספירת העומר, ויש בכך מנהגים שונים. אדם עם דמנציה שאינו מודע לחובה זו אינו חייב בה, אך זכות היא לו בהיותו חלק מהקהילה ונוהג כמנהגיה ולכן נכון להימנע מלגלחו.
- ד. אם עובדת היותו לא מגולח משפיעה על מצבו ועל הרגשתו וכן אם הדבר גורם לפגיעה בטיפול בו בשל ראייתו כמוזנח - יש לעשות כל פעולה שמיטיבה עימו.
- ה. אדם עם דמנציה ששמיעת מוזיקה מרגיעה אותו - רשאי לשמוע מוזיקה בימי ספירת העומר. גם השוהים עימו אין צריכים להימנע משמיעת המוזיקה או להחליש אותה.

אל תהיו לבדכם!

מטפל או בן משפחה המתלבט כיצד לנהוג מוזמן לפנות למוקד צהר עד מאה ועשרים למענה על שאלותיו. הרבנים והעובדים הסוציאליים במוקד יעמדו לרשותכם ויסייעו לכם במשא הטיפול בבן משפחתכם.

*9253